

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема *„Човешкото тяло между въплътеността и конвенцията. Съвременни перспективи“*, автор ас. д-р Стоян Андреас Ставру, за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. „Философия (Съвременна философия)“

Рецензент: доц. д-р Владимир Тодоров Стойчев

1. Обща информация за автора и за дисертационния труд

Авторът на дисертацията е щатен асистент в секция „Етически изследвания“ към Института за изследване на обществата и знанието (БАН), хоноруван асистент в СУ „Св. Климент Охридски“ в Юридическия и Философския факултети, хоноруван преподавател в Нов български университет (Магистърска програма „Регламенти и стандарти в медицината“), магистър по право, магистър по социална и юридическа психология и доктор по гражданско и семейно право. Стоян Ставру има: една издадена монография, над десет публикации в научни сборници и списания, участия в научни проекти и конференции.

Научният труд е обсъден и предложен за защита от Катедра „История на философията“ към Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Спазени са формалните изисквания към дисертационни труд: текстът е в обем от 240 страници, има изведени задача и работна хипотеза, въведение, две глави, заключение и библиография (с по над 70 заглавия, съответно на кирилица и латиница). Авторефератът е в обем от 38 страници и изчерпателно представя предмета, структурата, целите, метода, двете глави на дисертацията, приносните моменти и публикациите по темата.

Дисертацията е научно изследване, поставило си за цел да анализира пресечната точка, а именно проблемът за човешкото тяло, в която философията и правото се срещат в стремежа им – на базата на традицията и на съвременните постижения на частните науки – по един нов начин да обговорят извечния въпрос за отношението между телесното и менталното в светлината на нововъзникнали казуси за природата на човешкото същество, породени от динамичното развитие на невро-науките, когнитивните науки, генетиката, технологиите и необходимостта те да

бъдат санкционирани по съответен начин от правната регламентация. Философският аспект на изследването гравитира около проблема за въплътеността (анимираното тяло, соматизираният субект, интегралният агент на действието) като феномен на човешкото биване в нейните два модуса на проявление: 1) тялото предопределя и захранва с „данни“ перцептивния и разсъдъчния ключ, чрез който ние улавяме и осмисляме света и 2) „духовното“ (психичното), менталното, мисловното у човека е фактор, който динамизира, регулира и направлява собствено телеологичното и волево „оживяване“, „задвижване“ и „персонализиране“ на тялото. От своя страна, юридическият аспект на изследването е фокусиран върху онези особени – от гледна точка на философията, частните науки, медицината и правото – форми или казуси на нашето присъствие в света като тела, които са предизвикателство пред юридическата наука и практика в стремежа им да създадат адекватна рамка от конвенции за разумно, научно обосновано и справедливо интерпретиране на човешката телесност като предпоставка за един хармоничен социален ред.

От публикациите на автора, както и от цитираната и използваната в дисертацията литература, става ясно, че Стоян Ставру познава в дълбочина философската парадигма – стара и нова, „континентална“ и аналитична - на изследване и концептуализиране на въпроса за човешкото тяло, а неговото юридическо образование и докторатът му по право са онова достатъчно условие, което му позволява аргументирано и изчерпателно да коментира доколко и как съвременното право „улавя тялото-обект“ в своята мрежа от конвенции и регламентации.

2. Анализ на дисертационния труд

Както в анотацията, въведението и приносните моменти е посочено, че целият текст на дисертацията (като отчетем необходимите за всеки един научен анализ „обхождане“, селектиране и целево тематизиране на „широкия формат“ на изследвания проблем) се схожда до и концентрира върху философското и юридическото осмисляне и проблематизиране, от една страна, на три конкретни случая на когнитивни увреждания и, от друга страна, на въпроса за „сингуларната въплътеност“, така и в моя анализ на дисертацията аз ще се спра именно на тези четири казуса, предоставящи на автора възможността да намери пресечната точка между философията и правото.

Тези четири казуса са емблематичните за съвременната аналитична епистемология случаи на когнитивни увреждания („случаят Ватерман“, „синдромът на Котард“ и

„срасналите близнаци“) и тезата за „сингуларната въплътеност“ (проблем, мислен в контекста както на срасналите близнаци, така и на бременната жена и живия плод в нейната утроба).

Първо

„Случаят Ватерман“ е удобен терен, върху който може да бъде проиграна диалектиката на взаимовръзката между телесна схема и телесен образ, отвеждаща ни до неизбежния извод, че въплътеността не винаги е един *ad rem* автоматизъм на съотнасяне между духа и тялото. Понякога тя е резултат от една *ad hoc* възникнала целесъобразност, т.е. от волевото усилие на вече формиращия се субект (или агент на действието). С основание Стоян Ставру казва, че въплътеността е „въпрос на агентство“ – твърдение, което му отваря вратата към един възможен опит за прецизиране на юридическата дефиниция за „правен субект“.

На 20-годишна възраст Ян Ватерман изгубва чувствителността на тялото си от врата надолу. Мозъкът му не получава сетивна информация за пространственото разположение на тялото му, за движението на неговите крайници, за тактилният му контакт с предметната среда. Единствено очите и ушите му донякъде са запазили способността да го информират за параметрите на външния свят. В медиите и в научните среди той е известен като „човекът, който загуби своето тяло“. Посредством волеви контрол – „стъпващ“ върху получените от очите и ушите данни - върху мускулатурата на тялото Ватерман успява да „произведе“ движения, позволяващи му да „опитоми“, да „приватизира“ заобикалящата го среда.

Според Ставру, Ватерман е изгубил телесната си схема, не може да се оплани на нея и за да компенсира тази липса, той съзнателно преформатира своя телесен образ, обогатявайки го с допълнителни представни фиксации на едно възможно, предполагаемо взаимодействието между неговото тяло и заобикалящата го пространствена среда.

Философският поглед върху когнитивното увреждане „човек без тяло“ (Ян Ватерман) е плодотворен не само като рефлексия върху възможността за самопознание на собственото тяло (соматогнозия), но и с това, че той е своеобразна препратка към онова, което у Фройд и Лакан откриваме като своеобразно „психично тяло“. Ако в психоанализата психичното тяло е резултат от наслаждането на два реда – този на живота и този на езика, то идиосинкразната психичност (менталност, субектност) на Ян Ватерман е резултат от наслаждането на други два реда – този на спомена (фикционалният свят на изгубеното здраво тяло)

и този на реалността (новопридобитата представа за телесната схема на увреденото тяло).

Второ

„Синдромът Котард“ се характеризира с това, че страдащите от него са изгубили усещането, че съществуват. Те вярват, че са мъртви в смисъл, че възприемат тялото си само като Körper (в случая - особено неодушевено тяло без вътрешни органи, кръв и т.н.), но не и като Leib (живо, анимирано тяло). Любопитното в случая е, че поразените от този синдром са напълно съзнателни индивиди, притежаващи способността да мислят рационално. Очевидно самопреживяването като „церебрален субект“ без живо биологично тяло, респективно перцепцията на соматичното като неорганична неодушевена вещ, са фактори, които превръщат жизнената реалност на пациента в царство на предметността, в свят, населен единствено от мъртва материя. Това разстройство на режима на въплътеността (на реципрочната връзка между soma и psyche), когато телесният образ е не просто увреден, а напълно отсъства, дисертантът определя като „край на автобиографичността“: автобиографията е невъзможна, когато емоционалното тяло е обезплетено („emotional disembodiment“) и Аз-ът никога не е бил облъчван от сетивния поток на предрефлексивната себеинтимност („prereflexive self-intimacy“).

Според мен, интересът на Стоян Ставру към синдрома на Котард е породен от хипотетичното (макар и възможно в близко бъдеще) предизвикателството пред юридическата наука, каквото би била сложността да се регламентира непротиворечив (от медицинска и от юридическа гледна точка) статут на „правен субект“ на лице, страдащо от това когнитивно увреждане.

Философската рефлексия върху синдрома на Котард не е само принос към едно по-дълбоко осмисляне на разработените от психологията теоретични фигури на телесния образ и телесната схема, но и един вид покана за концептуално разширяване и прецизиране на придобилото напоследък актуалност в невронауките понятие за „церебралния субект“. Една от централните тези на идеята за церебралния субект гласи, че ако индивидът А се сдобие с мозъка на индивида Б, то А започва да се самоосъзнава като Б. Доколкото за Котард неговото тяло е Körper (една лишена от живот предметност) и неговият мозък не получава никакви сигнали от органиката на тялото, т.е. доколкото за него тялото му е предмет, тъждествен на другите заобикалящи го „мъртви“ предмети, то би могло да се каже (и така да се разшири и обогати понятието за церебрален субект), че той е един своеобразен „чист“ церебрален субект.

Трето

Когнитивните увреждания, които се наблюдават в случаите на родова малформация, известна под името „сраснали близнаци“ (по-популярни като „сиамски близнаци“) могат да бъдат поставени под общия семантичен знаменател на съвместния телесен опит и на двусмисления телесен образ. Анатомичните аномалии и спецификите на частичното припокриване на телесните схеми на срасналите близнаци са многообразни. Същественото в случая е доколко е налице съгласуваност на техните движения на крайниците и на главата, защото именно наличието на такава съгласуваност е предпоставка да се постулира едно отношение на съпринадлежност, да се мислят (и нормативират) два субекта, които си съпринадлежат. Понякога някой паразитен орган (например трети крак) е извън контрола на всеки един от срасналите близнаци и тогава - в контекста на постулата за съпринадлежност - изниква частният въпрос за „собствеността“ (чий е този трети крак) върху този паразитен орган, както и по-общият въпрос за условната граница (и за критерия за определяне на тази граница) между припокриващите се телесни схеми, по която би могло да се извърши оперативното разделяне на срасналите близнаци. Решението за „маршрута“ на хирургичната интервенция е в зависимост от това какво „чертае“ волевият контрол, който има всеки един от срасналите близнаци върху съответна част от общото им тяло.

Именно въпросът за критерия, по който се определя физическата граница на едно „контаминирано“ с припокриване на телесните схеми малформирано сдвоено човешко тяло поражда необходимостта от нова юридическа конвенция (за което Ставру намеква) за притежаването и собствеността върху тялото, отиваща отвъд сингуларната въплътеност, която днес е общоприета медицинска и правна норма за определяне на статута на оперативно разделените сраснали близнаци.

Този казус е удобна предпоставка авторът да се приплъзне към анализ на други познати фигури от философско обговаряне на тялото, каквито са конструираното тяло и нормализираното тяло.

Четвърто

Конвенцията за сингуларната въплътеност гласи: „едно тяло – един (правен) субект“. Принос на автора на дисертацията е обоснованата хипотеза, че тази конвенция би могла да се приложи не само (каквато е съществуващата в момента практика) към случаите на срасналите близнаци (едно тяло с два „субекта“, всеки от които е сингуларно въплътен само в онази част от общото им тяло, която е под

негов двигателно-волеви контрол), но и когато възниква необходимост от правна регламентация (и регулация) на „бременното тяло“. Едно от все още дискутираните „постижения“ на движението за юридическо равноправие на жената (освобождаването ѝ от диктата на доскоро традиционните религиозни и социални норми за правата на жената в обществото) е делегираното ѝ право сама да взема решение за прекъсване на бременността. Този аспект на женската свобода – сам да бъдеш господар на своето тяло – автоматически предполага, че развиващият се в тялото на бременната жена плод, до момента на раждането, няма характеристиките на правен субект, независимо че след стадия на ембрион плодът вече има изяви белези, макар и недоразвити, на човешко същество. Тоест, от една страна след 22-рата гестационна седмица бременното тяло съвместява в себе си два „субекта“, а от друга – юридически равноправната жена по презумпция винаги е едноличен субект. Това противоречие, както предлага Стоян Ставру, би могло да се разреши чрез инструментариума на конвенцията за сингуларната въплътеност: след като до момента на раждането плодът е лишен от статута на правен субект, бременното тяло *de jure* би трябвало да се интерпретира като сингуларно въплътен субект.

Философската значимост на рефлексията върху конвенцията за сингуларната въплътеност е следствие от възможността (и авторът се възползва от нея) да се теоретизира в близки до този казус тематични полета: подчиненото тяло (тялото в неизбежна зависимост), тялото на кредит (темпоралното тяло), юридическата въплътеност.

3. Оценка на защитаваната теза

Защитаваната в дисертацията основна теза може да бъде дедуцирана от целите, които авторът си е поставил да постигне в изследването. Както Ставру сам експлицитно ги е формулирал, тези цели могат да бъдат сведени до две основни: анализ на различните концепции за въплътеността (с оглед на намирането на „интерпретативен мост, свързващ когнитивните невронауки с юридическите регулации“) и проблематизиране на наличните правни конвенции за тялото („чрез поставянето им в контекста на философския проблем за отношението тяло-съзнание“).

Оценката ми на защитаваната теза е положителна (както вероятно става ясно и от написаното по-горе), понеже дисертантът методично, пунктуално и с добро познаване на философския контекст на обсъжданите проблеми успешно постига целите, които си е поставил.

4. Критични бележки и препоръки към дисертанта

Оставям настрана рядко срещаните в текста терминологични и езикови непълноти или неточности и ще формулирам собствено две, заслужаващи внимание, според мен, критични бележки, които бих определил по-скоро като „силни препоръки“:

- Структурирането на текста (с цел от някаква емпирия да се изведе съответен теоретичен извод) би спечелило, ако изложението е в обратен ред: тръгва се от конкретиката на наличните юридически конвенции (пряко или косвено съотнасящи се към човешкото тяло), намират се техните слаби (проблематични) от гледна точка на правото, медицината и философията места и чак тогава се пристъпва към философски анализ (като интерпретативен инструмент, позволяващ да се отстранят тези слаби места) на проблема за въплътеността (с регулярни препратки към конвенциите). Така би могла да се избягне донякъде самоцелната, според мен, съпоставка на възгледите (не винаги имащи пряка връзка с централния въпрос за въплътеността) за менталното (психичното) и телесното на големите имена във философията, чието споменаване във философски текст се е превърнало в неписана норма, каквито са Декарт, Хусерл, Хайдегер, Мерло-Понти.

- Стилът (изказът) на места е прекалено редундантен, обилен откъм ненужно струпани и паразитно съчленени в една фраза чуждици, термини и езикови каламбури.

Освен това, имам и две бележки, отнасящи се до научно коректната употреба на вече утвърдени понятия:

- Още първото позоваване на даден специфичен термин би следвало да бъде придружено от справка кой авторът на термина. В случая термините „телесна схема“ и „телесен образ“ са въведени в научна употреба през 1923 г. от Пол Шилдер (Шилдер говори всъщност за „образ на тялото“).

- Добре е също да се спомене, че понятието „социални употреби на тялото“ е прието смислово да се съотнася към въведените през 1936 г. от Марсел Мос (социални) „техники на тялото“ (разбирани от Мос като „начините, по които хората от общество в общество са предавали уменията да си служат с тялото...“).

5. Заключение

В заключение заявявам, че предложената за рецензиране дисертация на Стоян Ставру респектира както със задълбоченото познаване на проблематизираното

тематично поле и успешната защита на поставените изследователски цели, така и с добре формулираните изводи и хипотези.

Изхождайки от достойнствата на дисертационния труд, предлагам на Научното жури да присъди на Стоян Андреас Ставру образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. „Философия (Съвременна философия)“.

30 юни 2015 г.

Доц. д-р Владимир Стойчев: 

София

(Вл. Стойчев)